

KASB TANLASH JARAYONIDA O'QUVCHILARNING QIZIQISH VA QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Xonkeldiyeva Nafisa Abduxalil qizi

Jizzax viloyati Zarbdor tumani 10-maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasb tanlash jarayonida o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, shaxsning kasbiy o'zligini anglash jarayonida motivatsiya, ehtiyojlar tizimi, individual xususiyatlar hamda ijtimoiy muhitning ta'siri yoritilgan. O'quvchilarda kasbga bo'lgan qiziqishni shakllantirish va rivojlantirishda ichki va tashqi motivlarning o'rni, qobiliyatlarning namoyon bo'lish bosqichlari hamda ularni qo'llab-quvvatlash usullari asoslab berilgan. Maqolada ta'lim jarayonida psixologik diagnostika, kuzatish va rivojlantiruvchi metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarning kasbiy yo'nalishini to'g'ri belgilash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, kasb tanlashda oilaviy muhit va pedagogik ta'sirning ahamiyati ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kasb tanlash, qiziqish, qobiliyat, psixologik mexanizmlar, motivatsiya, kasbiy yo'nalish, o'quvchi shaxsi, individual xususiyatlar, psixologik diagnostika, kasbiy rivojlanish, ta'lim jarayoni, ijtimoiy muhit, pedagogik ta'sir, kasbiy o'zlikni anglash.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb tanlashga ongli ravishda yo'naltirish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyatning rivojlanishi, mehnat bozoridagi o'zgarishlar hamda yangi kasblarning paydo bo'lishi yoshlarning kasbiy o'zligini anglash jarayonini yanada murakkablashtirmoqda. Shu sababli o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini to'g'ri aniqlash hamda ularni maqsadli rivojlantirish dolzarb pedagogik va psixologik muammo sifatida qaraladi. Kasb tanlash jarayoni shaxsning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va hayotiy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayon uning kelajakdagi kasbiy faoliyatini belgilab beradi. O'quvchi o'z qiziqishlariga mos kasbni tanlagan taqdirda, u o'z faoliyatida yuqori natijalarga erishishi va kasbiy qoniqish his etishi mumkin. Aksincha, qiziqish va qobiliyatlar inobatga olinmagan holatda noto'g'ri kasb tanlash shaxsning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qiziqish va qobiliyatlarni rivojlantirishda psixologik mexanizmlar muhim rol o'ynaydi. Motivatsiya, idrok, diqqat, emotsional holat va ijtimoiy muhit kabi omillar o'quvchining kasbga bo'lgan munosabatini

shakllantiradi. Shu bilan birga, pedagogik ta'sir va oilaviy qo'llab-quvvatlash ham bu jarayonning samaradorligini oshiradi.

Kasb tanlash jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganish, ularning qiziqishlarini aniqlash va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun zamonaviy psixologik metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bu esa o'quvchilarning ongli kasbiy qaror qabul qilishiga yordam beradi hamda ularni kelajakdagi mehnat faoliyatiga puxta tayyorlaydi.

ASOSIY QISM

Kasb tanlash jarayonida o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish murakkab psixologik jarayon bo'lib, u shaxsning ichki psixik faoliyati hamda tashqi ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Ushbu jarayonda motivatsion, kognitiv va emotsional mexanizmlar muhim o'rin tutadi. Qiziqish shaxsning muayyan faoliyat turiga ijobiy munosabati bo'lib, u bilishga intilish va faoliyatga jalb etuvchi asosiy omillardan biridir. O'quvchilarda qiziqishning shakllanishi dastlab tashqi ta'sirlar asosida yuzaga keladi, keyinchalik esa ichki ehtiyojga aylanadi. Masalan, o'qituvchining mahoratli dars o'tishi, ota-onaning qo'llab-quvvatlashi yoki kasblar haqida berilgan to'g'ri ma'lumotlar o'quvchida ma'lum sohalarga nisbatan barqaror qiziqish uyg'otishi mumkin. Qobiliyat esa shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beruvchi individual psixologik xususiyatlar majmuasidir. Qobiliyatlar tug'ma va orttirilgan bo'lib, ularni rivojlantirishda ta'lim-tarbiya jarayoni hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'quvchilarda qobiliyatlarni aniqlash va rivojlantirish uchun kuzatuv, test, amaliy topshiriqlar va psixologik diagnostika usullaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

Kasb tanlash jarayonida motivatsiya markaziy o'rin tutadi. Ichki motivatsiya – shaxsning o'z qiziqishi va intilishlari asosida harakat qilishini ifodalaydi, tashqi motivatsiya esa mukofot, ijtimoiy baho yoki ota-onaning ta'siri bilan bog'liq bo'ladi. Barqaror kasbiy yo'nalish shakllanishi uchun ichki motivatsiyaning ustun bo'lishi muhimdir. Shuningdek, ijtimoiy muhit ham qiziqish va qobiliyatlarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Oila, maktab, tengdoshlar va ommaviy axborot vositalari o'quvchining kasb haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi. Ijobiy pedagogik muhit o'quvchida o'zini sinab ko'rish, yangi faoliyat turlariga qiziqish bildirish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Kasbiy yo'nalishni to'g'ri belgilashda psixologik diagnostika muhim vosita hisoblanadi. Qiziqishlar so'rovnomasi, qobiliyat testlari va kuzatuv natijalari asosida o'quvchining individual xaritasi tuziladi. Bu esa unga mos keladigan kasb yo'nalishini aniqlash va rivojlantirishga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida amaliy faoliyatni kengaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Kasblar bilan tanishtiruvchi uchrashuvlar, ekskursiyalar, loyiha ishlari va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarda real tasavvur shakllantiradi hamda ularning qiziqishini mustahkamlaydi. Bu jarayon qobiliyatlarning amaliy namoyon bo'lishiga imkon

yaratadi. Qiziqish va qobiliyatlarni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ular kasb tanlash jarayonining samaradorligini belgilaydi. Ushbu mexanizmlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish o‘quvchilarning ongli kasbiy qaror qabul qilishiga va kelajakda muvaffaqiyatli mutaxassis bo‘lib yetishishiga zamin yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasb tanlash jarayonida o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish muhim psixologik-pedagogik ahamiyatga ega bo‘lib, bu jarayon shaxsning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Qiziqish va qobiliyatlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ular motivatsiya, ijtimoiy muhit hamda ta’lim-tarbiya jarayonining ta’siri ostida shakllanadi va rivojlanadi. O‘quvchilarning kasbiy yo‘nalishini to‘g‘ri aniqlash va ularni mos kasbga yo‘naltirishda psixologik diagnostika, amaliy faoliyat hamda pedagogik qo‘llab-quvvatlash muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayon nafaqat kasb tanlashni yengillashtiradi, balki o‘quvchilarda o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash, ongli qaror qabul qilish va kelajak rejasini shakllantirish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Shuningdek, oila va maktab hamkorligi qiziqish va qobiliyatlarni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘quvchilarning barqaror kasbiy motivatsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, ushbu psixologik mexanizmlarni samarali qo‘llash o‘quvchilarning ongli kasb tanlashiga va jamiyatda munosib o‘rin egallashiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. G‘oziev E.G. “Umumiy psixologiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
2. Davletshin M.G. “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
3. Rasulov A. “Maktab psixologiyasi asoslari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
4. Ziyonet axborot-ta’lim portali materiallari: www.ziyonet.uz
5. UNESCO. “School Violence and Bullying: Global Status Report”. – Paris, 2019.
6. UNICEF. “Ending Violence in Schools: A Guide for Teachers and Psychologists”. – New York, 2018.
7. Internet ma’lumotlari